

Diagnostikk og behandling av stemningslidelser ved PU

August Macke:
Leute die sich begegnen

Eva Malt

Medisinsk forening for nevrohabilitering 28.10.2013

Pasienten henvises ofte på grunn av avvikende atferd

Utfordringer ved diagnostisering av psykiske lidelser ved PU

Mangelfull
symptompresentasjon
pga nedsatt evne til
abstraksjon og
kommunikasjon
Atypiske og umodne
reaksjoner

Maskering

Overskygging

Atferden ved alvorlig PU
overskygger den
psykiske lidelsen

GAL PREVALENS
GAL DIAGNOSE

Feiltolking

Umoden stressrespons
kan feiltolkes som
psykisk lidelse

Diagnostiske manualer

ICD-10 (International Classification of Diseases -WHO) (1993)

DC-LD (Royal College og Psychiatrists) brukes i tillegg for mild PU, alene for mod.- dyp PU (2001)

DSM V (Diagnostic and statistical Manual of Mental Disorders - Psykiaterforeningen, USA) (2013)

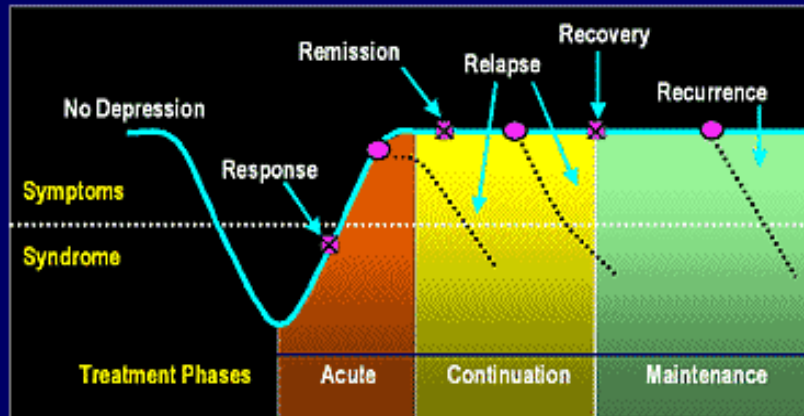
DM-ID (Diagnostic Manual – Intellectual Disability) (2007 Fra lett – dyp PU)

Klassifikasjon av stemningslidelser i ICD-10

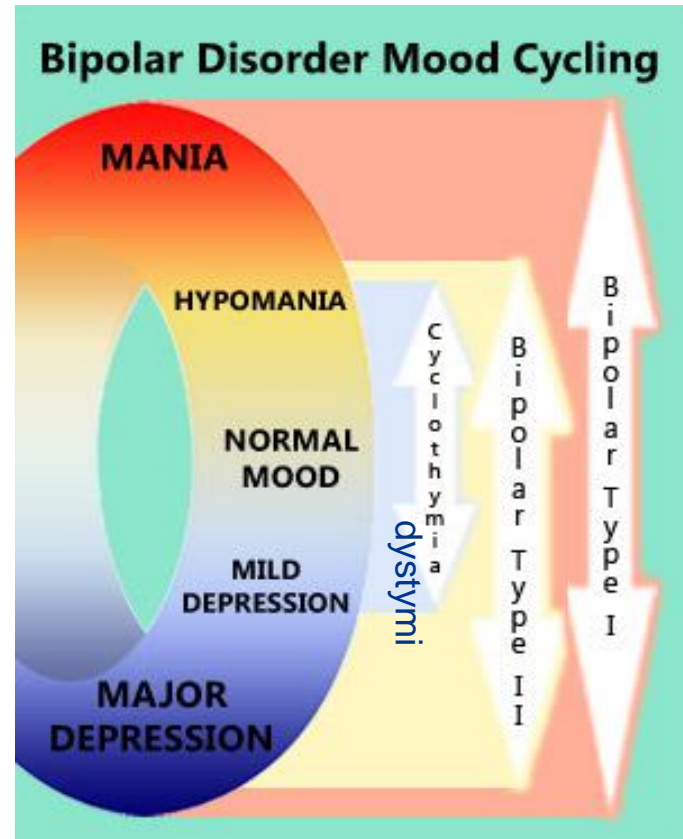
- F30 Manisk episode
- F31 Bipolar lidelse
- F32 Depressiv episode
- F33 Tilbakevendende depressiv lidelse
- F34 Vedvarende affektive lidelser
  - Cyclotymi
  - Dystymi

- F38 Andre affektive lidelser
  - Blandet affektiv episode
  - Tilbakevendende kortvarig depressiv episode
  - Andre

- F06.3 Organiske stemningslidelser

Klassifikasjon basert på forløp

Unipolar Depression: Recovery, Relapse, Recurrence

Kupfer DJ. *J Clin Psychiatry*. 1991;52(suppl):28-34.

Do the mentally retarded suffer from affective illness?

Sovner and Hurley; Arch Gen Psychiatry 1983

PU påvirker den kliniske presentasjonen, men ikke utviklingen av depressive symptomer. Affektive lidelser kan diagnostiseres og behandles ved alle grader av PU.

Utformingen påvirkes av

Etiologiske faktorer

Utviklingsnivå

Komorbiditet

F 32 Depresjon

- Senket/nedstemt: nedsatt energi og aktivitet
- Redusert evne til glede, interesse, konsentrasjon. Trettbarhet, søvnforstyrrelser, redusert matlyst. Redusert selvfølelse og selvtillit, selvbebreidelser, skyld, verdiløshet, (suicidalitet).
- Evt. melankolske symptomer: reaktivitetstap, døgnvariasjon, psykomotorisk retardasjon, indre uro, vekttap, tap av seksualdrift

Utfordringer ved diagnostisering av depresjon ved lett/moderat PU

- Depresjon diagnostiseres vanligvis vha spørsmål om subjektive opplevelser, tanker og følelser som forutsetter språk og introspeksjonsevne
- Selv personer med lett PU er en svært heterogen gruppe. Mange kan ha store vansker med å sette ord på følelser og beskrive sin indre verden
- Kan være vanskelig å vurdere ”kognitive” depressive symptomer som uttrykk for skyld, skam, håpløshet og suicidale tanker
- Spesifikke CNS defekter kan påvirke utformingen av stemningslidelsen:
  - F. eks. defekter i eksekutivfunksjoner påvirker evnen til å ta i bruk alternative mestringsstrategier og kan øke risikoen for ”affektiv aggresjon”.

Utfordringer ved diagnostisering av moderat / alvorlig PU

- Vanligste henvisningsårsak er endret atferd
- Stemningslidelse forutsetter affektive symptomer, men diagnosen må ofte baseres i stor grad på observasjoner gjort av andre
- Mange har et atferdsmessig begrenset repertoar
- Fokus rettes i for høy grad mot dramatiske symptomer (selvskading, roping, støy, aggresjon)
- Angstsymptomer kan dominere
  - Kan ta form av klamring, frykt, panikk
- Endret symptomutforming
  - økt rigiditet, tvang.
  - Psykomotorisk agitasjon snarere enn retardasjon

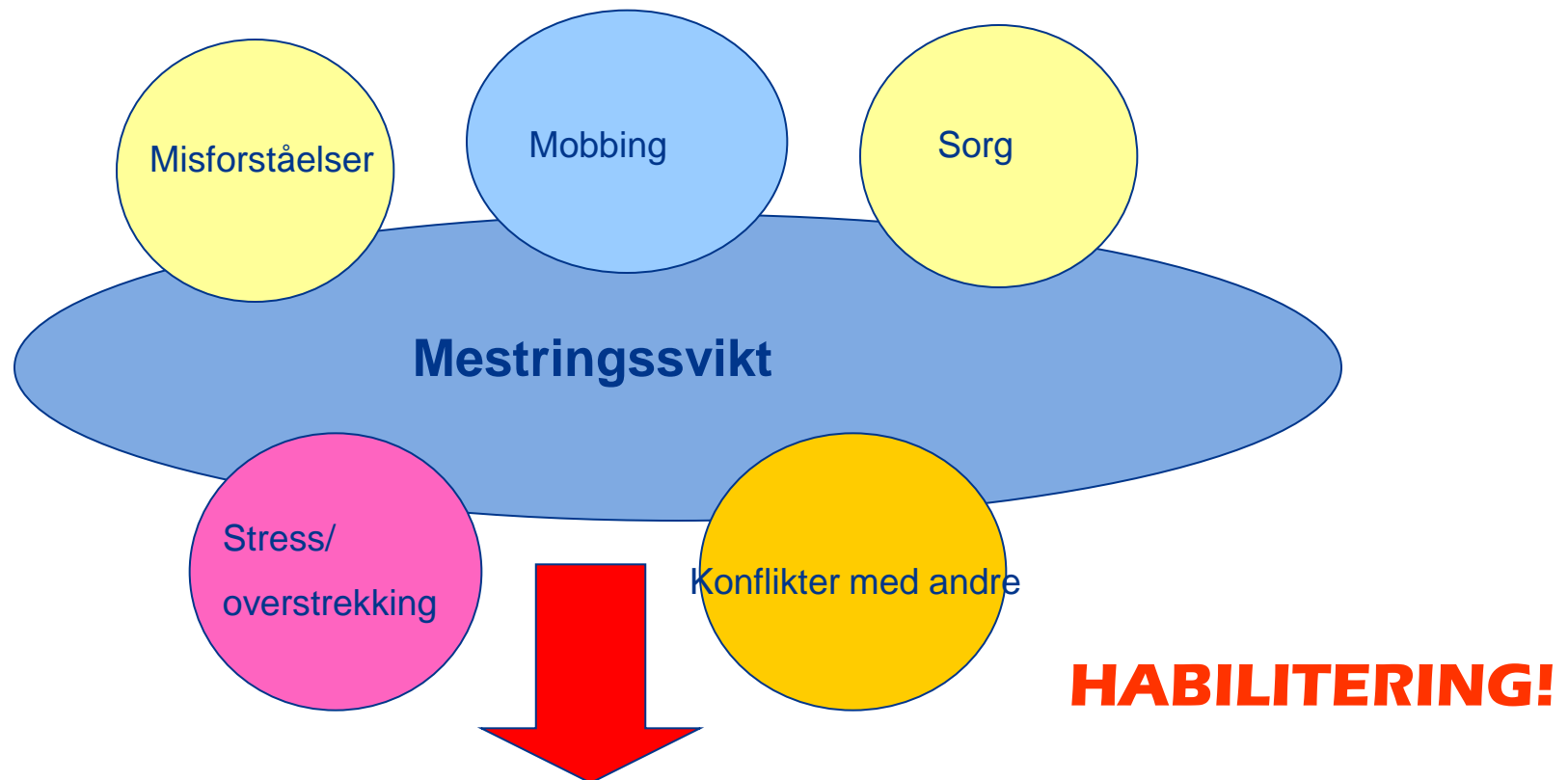
Derfor

- Må innhente informasjon fra flere informanter
- Stemningslidelse innebærer at det har skjedd en endring:
  - Bruk tid til å kartlegge og forstå baseline
  - Nøyte karakterisering av det kliniske forløpet
- Husk de mer spesifikke symptomene enn bare atferdsendring
  - gråt, latter, energinivå, aktivitet, døgnrytme, søvn, matinntak
- Viktig med en utviklingsmessig tilnærming. Hvordan presenterer depresjon seg hos barn med tilsvarende mental alder?
  - Generelt mer irritabilitet, sosial tilbaketrekking og atferdsavvik
  - Mer psykomotorisk agitasjon enn retardasjon

Kan symptomene være sekundært til ikke-erkjent medisinsk problem?

- Hypothyreose
- Epilepsi
- D-vitamin mangel
- Folatmangel
- Annen medisinsk grunnlidelse

Unge voksne med lett PU opplever ofte mestringsvikt

Depresjon (og sosial fobi), selvskading, impulsiv suicidalitet

Line, 22 år

Aktuelle temaer:
Ønsker barn og familie
Søster har nettopp fått barn
Genetisk veiledning?

- Vakker jente
- «Stille på bakerste rad»
- Faller gradvis ut av skolen
- Mestingssvikt
- Suicidalitet – akutt innleggelse
- Utredning DPS- lett PU
- Familien ønsker 2nd opinion

- **Voksenhabilitering**
- Psykoedukasjon (vernepleier)
- Sorgprosess (vernepleier)
- Ny kognitiv testing (psykolog)
- Adaptive ferdigheter (psykolog)
- Etiologisk utredning (psykiater)
  - Fragil-X premutasjon
  - Vurdering av depresjon og suicidalitet
  - Antidepressiv behandling

BIPOLAR DISORDER

Yvonne

MANIC		DEPRESSIVE
<ul style="list-style-type: none"> * ONSET BEFORE AGE 30 * MOOD: ELEVATED EXPANSIVE IRRITABLE * SPEECH: LOUD-RAPID PUNNING RHYMING CLANGING VULGAR * ? WT. LOSS * GRANDIOSE * DELUSIONS * DISTRACTED * HYPERACTIVE * ↓ NEED FOR SLEEP * INAPPROPRIATE * FLIGHT OF IDEAS * BEGINS SUDDENLY ESCALATES OVER SEVERAL DAYS 		<ul style="list-style-type: none"> * PREVIOUS MANIC EPISODES * MOOD: DYSPHORIC DEPRESSIVE DESPAIRING * ↓ INTEREST IN PLEASURE * NEGATIVE VIEWS * FATIGUE * ↓ APPETITE * CONSTIPATION * INSOMNIA * ↓ LIBIDO * SUICIDAL PREOCCUPATION * MAY BE AGITATED OR HAVE MOVEMENT RETARDATION

C. J. HILLER

F31 Bipolare lidelser

- To eller flere episoder der stemningsleie og aktivitetsnivå er betydelig forstyrret.
  - Hevet/oppstemt: økt energi, økt aktivitet.
    - Hypomani: opplevd velvære, fysisk og psykisk effektivitet, økt omgjengelighet, pratsomhet, overdreven fortrolighet, økt seksuell energi, redusert søvnbehov. Evt. irritabilitet, brautende atferd, innbilskhet.
    - Mani: Mer uttalt enn hypomani, tap av normale sosiale hemninger, funksjonsvansker
    - **PU: Oftest irritabilitet, affektlabilitet, overaktivitet, redusert søvn**
  - Senket/nedstemt: nedsatt energi og aktivitet
    - Redusert evne til glede, interesse, konsentrasjon. Trettbarhet, søvnforstyrrelser, redusert matlyst. Redusert selvfølelse og selvtillit, selvbebreidelser, skyld, verdiløshet. Evt. melankolske symptomer: reaktivitetstap, døgnvariasjon, psykomotorisk retardasjon, indre uro, vekttap, tap av seksualdrift
    - **PU: ofte angstsymptomer (klamring, frykt, panikk), økt rigiditet, tvang. Psykomotorisk agitasjon**

Bipolare lidelser – epidemiologi og etiologi

- Prevalens 3-6%
- Ingen kjønnsforskjell i forekomst
- Gjennomsnittlig debutalder ca 20 år (?)

- Heritabilitet 80%

- Identifisert sårbarhetsgener (SNPs), kopitallsvarianter (CNVs), mikrolelesjoner/duplikasjoner

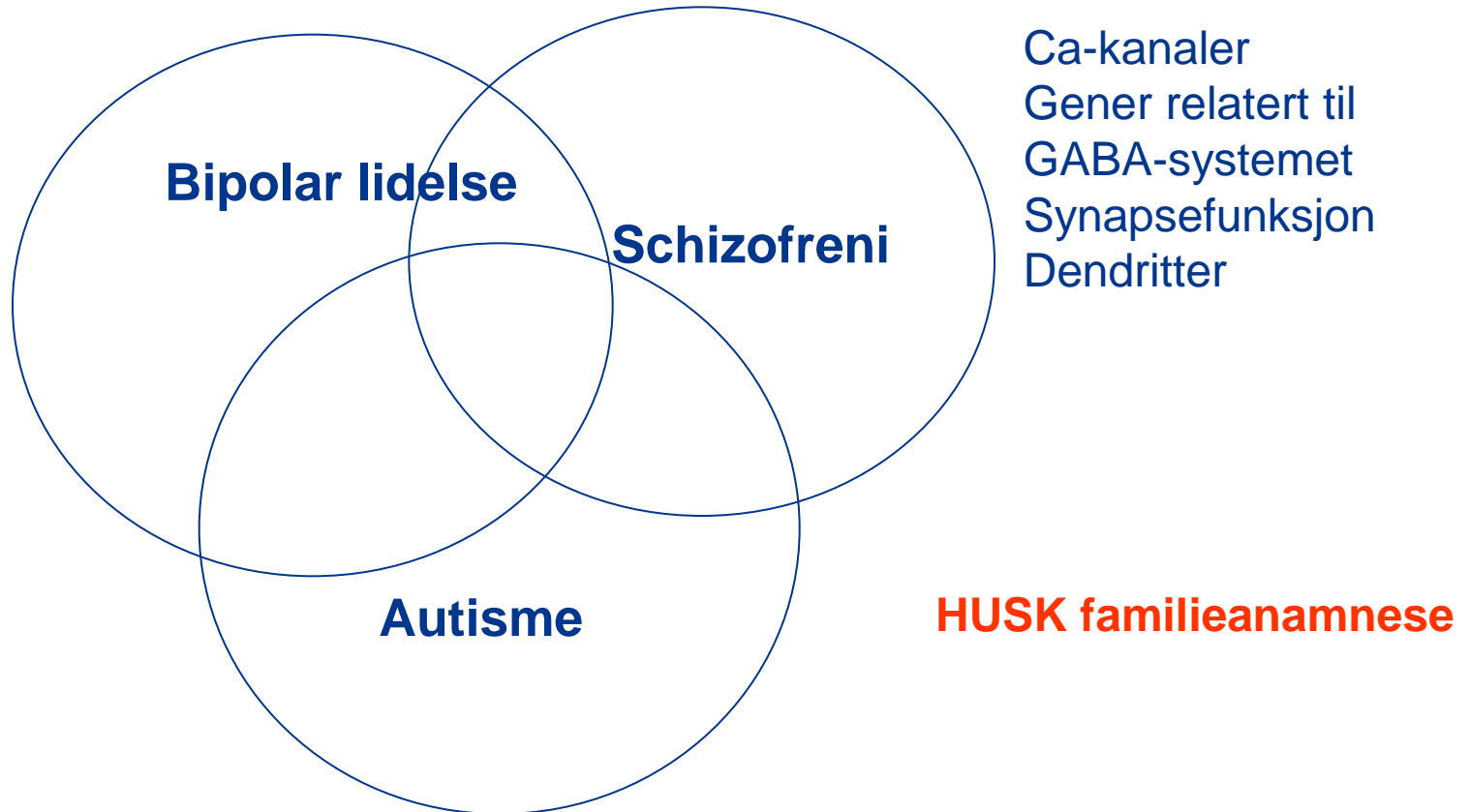
Arne 40 år: bipolar lidelse, moderat/alvorlig PU og ARX- duplikasjon

- Sykliske svingninger vår og høst
- Oppstemt:
  - Virker glad, vil ut på tur, kaster pinner i trærne, danser på rommet, gjør tilnærmelser til jenter med lyst hår, står i vinduet og uler, kortvarige sinneanfall, lite søvn (river i stykker klærne sine om natten)
- Nedstemt:
  - Sinne, aggresjon, verbal utagering, rigid, trist, lei seg, sitter mye stille, gjør lite

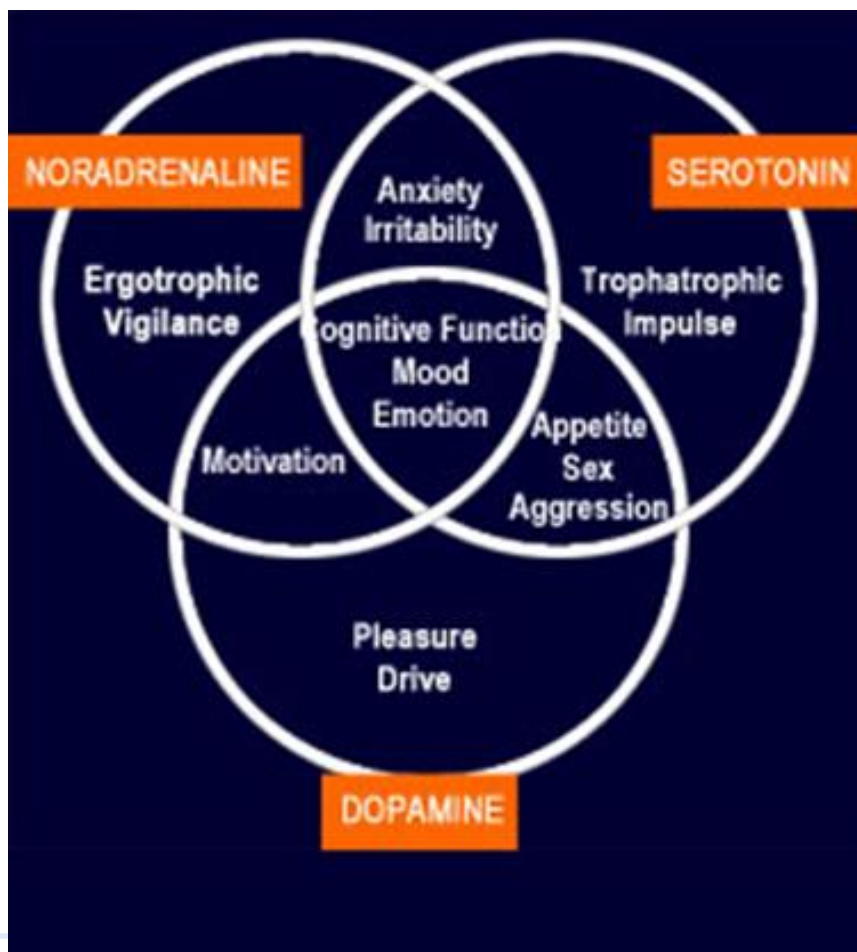
Behandles med Orfiril long 900 + 1200 mg. Langvarig remisjon.

Overlappende sårbarhetsgener

Bipolar lidelse vanligste komorbide lidelse ved autisme (30%)
Økt forekomst av autisme i familier med bipolar lidelse

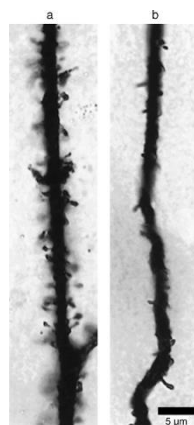
Betydning av monoaminer ved stemningslidelser

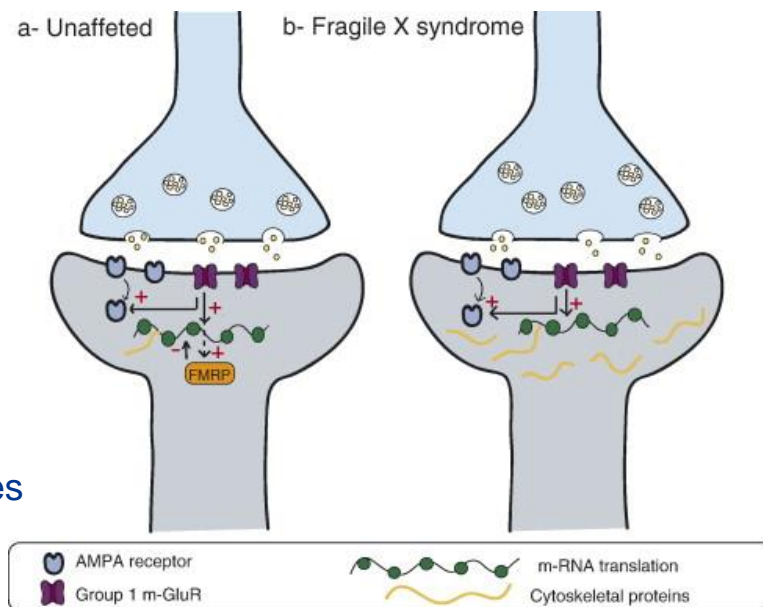
Betydningen av etiologi ved stemningslidelser

- "Atferdsfenotyper" er atferdsmønstre som er så karakteristiske at de indikerer en underliggende genetisk tilstand og endringer i hjernen.
- PU og stemningslidelser inngår i noen atferdsfenotyper, bl.a.
  - Fragil-X syndrom
  - Prader-Willi syndrom (paternell 15q11-13 delesjon)
  - Down syndrom (trisomi 21)
  - Rubinstein-Taybi syndrom (16p 13.3 delesjon)
  - 22q11 delesjonssyndrom

Fragil-X: Livstidsprevalens for depresjon på 80%

Økt antall dendritic spines

X-bundet sykdom knyttet til CGG ekspansjon i 5' regionen av FMR-1 genet gir redusert ekspresjon av proteinet FMRP. FMRP hemmer translasjonen av mål-mRNA
 Redusert FMRP i hjernen er også funnet ved bipolare lidelser, unipolare depresjoner, autisme og schizofreni.

Også økt forekomst av depresjoner ved premutasjoner

Prader-Willi syndrom (fravær av ekspresjon av paternelt pregede gener på 15q11–13)

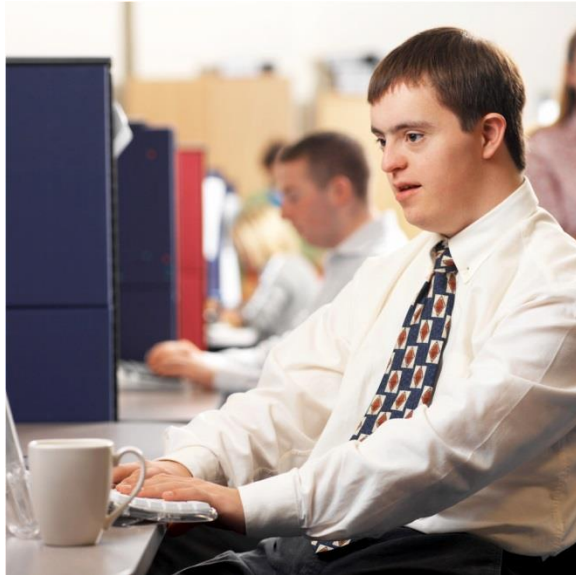

Psykiatrisk diagnose	Delesjon (N=53)	mUPD (N=44)	Totalt (N=97)
BP m. psykose	1 (2%)	9 (20%)	10 (10%)
BP	0	1 (2%)	1 (1%)
Depresjon m. psykose	5 (9%)	8 (18%)	13 (13%)
Depresjon u. psykose	2 (4%)	3 (7%)	5 (5%)
Psykose	1 (2%)	7 (16%)	8 (8%)
Total	9 (17%)	28 (64%)	37 (38%)

Sinnema M, Boer H, et al. Psychiatric illness in a cohort of adults with Prader-Willi syndrome. *Res Dev Disabil* 2011;32:1729-35.

- Affektiv psykose ved mUPD knyttet til overekspresjon av UBE3A genen? Betydning for polarisering av pyramidecellens dendritter
- Maternell ekspresjon i hjernen

Down syndrom

ca 90% maternelt ekstra kromosom
ca 10% paternelt

Betydning for psykiatrisk komorbiditet?

Som barn få psykiatriske problemer

Ungdomsår: 25-35% får psykiske lidelser

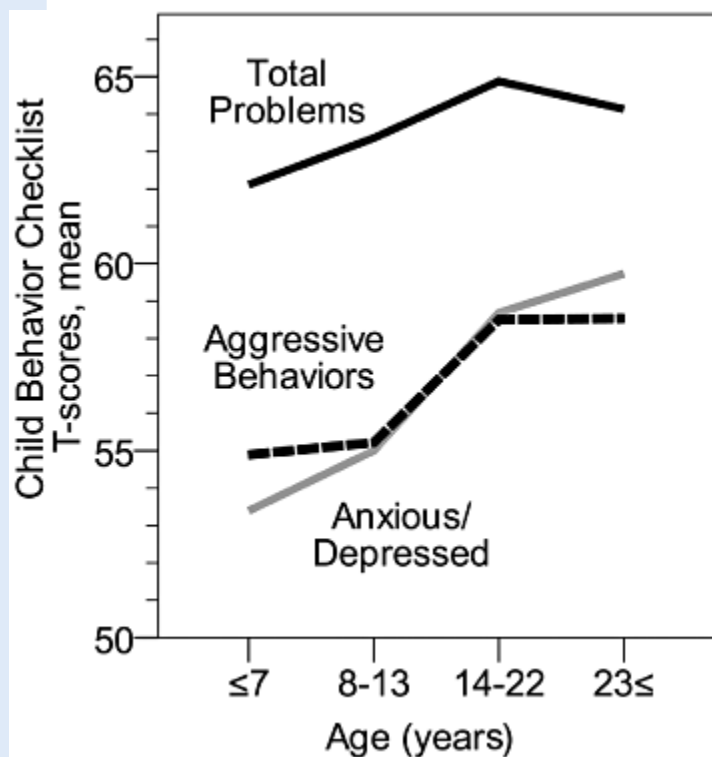
- Depresjon, tilbaketrekning, angst vanlig
- Høy forekomst av affektive psykoser, spes. hos kvinner
- Andre fenotypiske trekk hos voksne: tilbaketrekning, stupor og mutisme "obsessional slowness"
- Obs. hypothyreose

Medikamentell behandling:
SSRI, antipsykotikum, T4, T3

Wang W, Zhu JZ, Chang KT, Min KT. DSCR1 interacts with FMRP and is required for spine morphogenesis and local protein synthesis. EMBO J 2012 Sep 12;31(18):3655-66.

Rubinstein-Taybi syndrom (16p 13.3 mikrodeli, mutasjon i CREB-binding protein (CREBBP) på 6p13 eller EP300 på 22q13)

Yagihashi T, Kosaki K., et al. Age-dependent change in behavioral feature in Rubinstein-Taybi syndrome. *Congenit Anom (Kyoto)* 2012 ;52:82-6.

Valproat egnet behandling

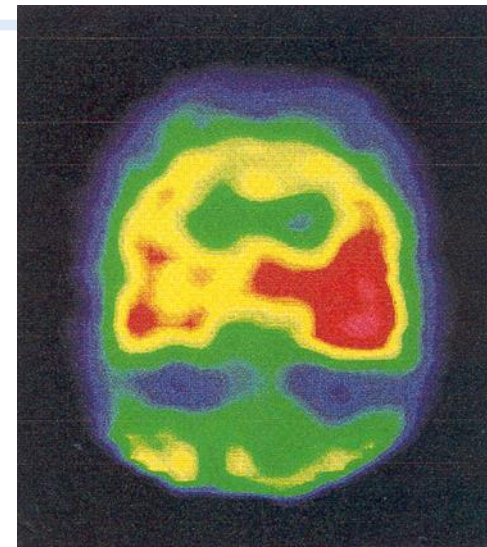
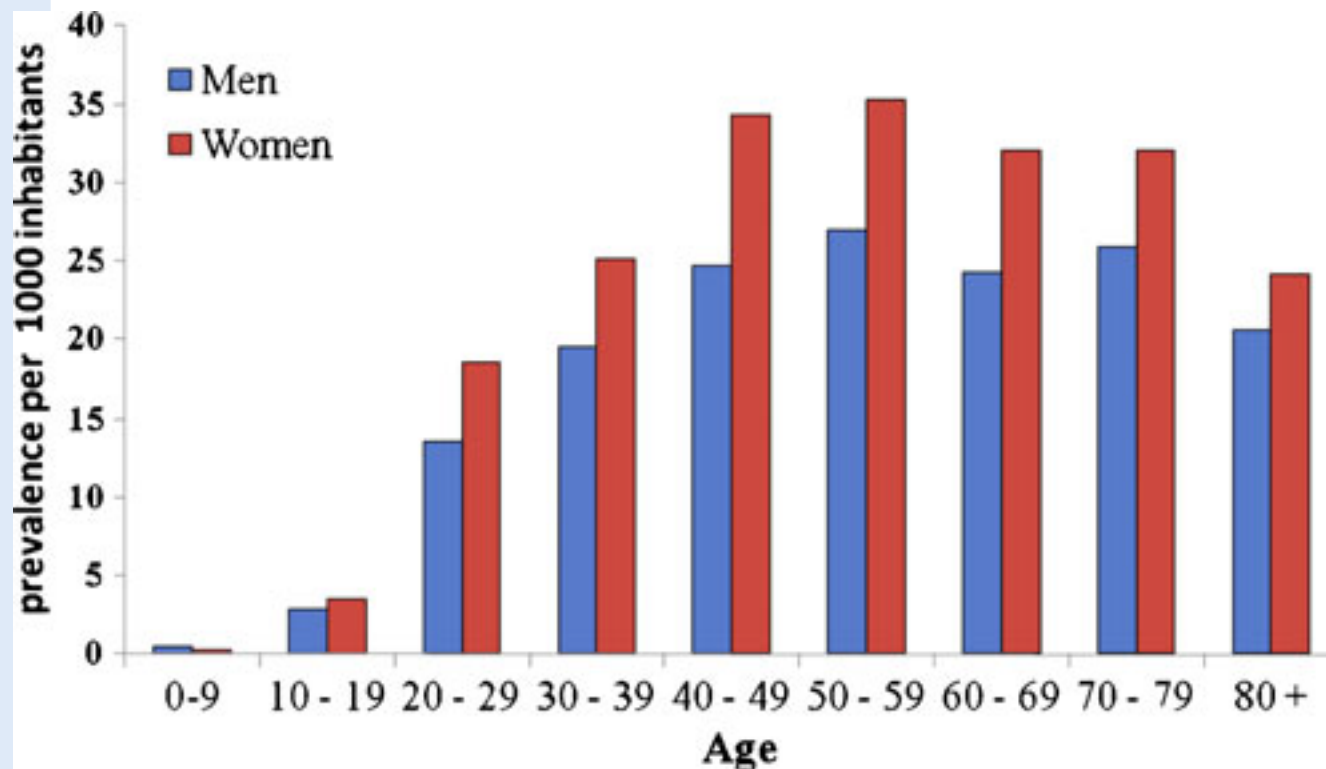
Velocardiofacialt syndrom, DiGeorge syndrom (22 q11.2 del)

Parameter	All ages	Age group (years)				p value:
		8-11	12-17	18-23	≥24	
Any psychopathology	89 (79)	22 (85)	37 (82)	18 (82)	12 (63)	N.S.
Co-morbidities ≥2	47 (42)	8 (31)	23 (51)	11 (50)	5 (26)	N.S.
Co-morbidities ≥3	18 (16)	2 (8)	7 (16)	7 (32)	2 (11)	N.S.
Mood disorders	16 (14)	0 (0)	5 (11)	7 (32)	4 (21)	≤0.01
MDD	10 (9)	0 (0)	5 (11)	4 (18)	1 (5)	
Depression NOS	3 (3)	0 (0)	0 (0)	2 (9)	1 (5)	
Mood NOS	1 (1)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (5)	
Dysthymia	1 (1)	0 (0)	0 (0)	1 (5)	0 (0)	
Bipolar I disorder	1 (1)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (5)	
Anxiety disorders	38 (34)	6 (23)	16 (36)	10 (45)	6 (32)	N.S.
GAD	17 (15)	3 (12)	7 (16)	3 (14)	4 (21)	
Anxiety NOS	13 (12)	3 (12)	5 (11)	4 (18)	1 (5)	
Separation anxiety	7 (6)	2 (8)	2 (4)	2 (9)	1 (5)	
OCD	9 (8)	1 (4)	4 (9)	3 (14)	1 (5)	
ADHD	35 (31)	10 (38)	15 (33)	6 (27)	4 (21)	N.S.
Substance/alcohol abuse	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	N.S.
Psychosis prone	53 (47)	13 (50)	28 (62)	10 (45)	2 (11)	≤0.001
APS	24 (21)	5 (19)	13 (29)	5 (23)	1 (5)	N.S.
Psychotic	12 (11)	2 (8)	2 (4)	4 (18)	4 (21)	N.S.
Schizophrenia	6 (5)	0 (0)	0 (0)	3 (14)	3 (16)	≤0.01
Psychosis NOS	4 (4)	2 (8)	1 (2)	0 (0)	1 (5)	
Delusional disorder	2 (2)	0 (0)	1 (2)	1 (5)	0 (0)	

Tang SX, Yi JJ, Calkins ME, et al. Psychiatric disorders in 22q11.2 deletion syndrome are prevalent but undertreated. *Psychol Med* 2013 Sep 9;1-11.

Psykiatrisk komorbiditet ved epilepsi

Karouni M, Arulthas S, Larsson PG, Rytter E, Johannessen SI, Landmark CJ. Psychiatric comorbidity in patients with epilepsy: a population-based study. *Eur J Clin Pharmacol* 2010 Nov;66(11):1151-60.

Medikamentell behandling av stemningslidelser ved PU

- Antidepressiva
- Antiepileptika
- Lithium
- Anxiolytika
- Nevroleptika

Generelt behandle som ved ikke PU
MEN

Sårbare hjerner krever ekstra aktsomhet: Start low, go slow!
Gjelder både opp- og nedtrapping

Antidepressiva: vurder påvirkning av krampeterskelen:

- Kombinerte noradrenerge- serotonerge (venlafaxin, duloksetin) > anfallsrisiko enn rent serotonerge (sertralin, fluoxetin, (es-)citalopram (??))
- Retrospektiv studie (Okazaki 2011): ingen forskjell i anfallsfrekvens med/uten antidepressiva: **TRYGT!**
- **NA og DA reopptakshemmer** (bupropion)
- Prokonvulsiv effekt i høy dose
  - Beskyttende: klonazepam, gabapentin
  - Ikke beskyttende: lamotrigin, tiagabin
- **Lav dose** (10% av dosen som gir kramper)
  - øker krampeterskelen
  - potensiører antikonvulsiv effekt av felbamat, lamotrigin og topiramet hos forsøksdyr
  - øker plasma- og hjernekonentrasjonen av lamotrigin (økt passasje over BBB)
  - Gir ikke økte bivirkninger (i form av redusert motorisk koordinasjon)

AED ved stemningslidelser:

- Antidepressiv og/ eller stemningsstabiliserende effekt:
  - lamotrigin, karbamazepin, oxkarbamazepin, valproat
- Obs. seponering av AED med stemningsstabiliserende effekt
- Litium: obs. encefalopati sammen med karbamazepin

Nevroleptika ved stemningslidelser:

- Indikasjon ved bipolare lidelser
  - Behandling av mani
  - Forebygging av mani og depresjon
  - Quetiapin også dokumentert antidepressiv effekt
- Obs. innvirkning på krampeterskel og metabolske parametere

